

Een praktisch-theologische slotbeschouwing

In deze slotbeschouwing maken we praktisch-theologisch de balans op. Praktische theologie analyseert een praktijk, geeft inhoudelijke en normatieve reflectie op deze praktijk en doet beleidsaanbevelingen voor een mogelijke verbetering van deze praktijk. Daarbij kan de praktische theologie gebruik maken van empirische methoden. Ze kan, al naar gelang het thema, meer gericht zijn op cultuur en samenleving, meer op de kerk of meer op het persoonlijke leven. Deze studie is gericht op de kerk en daarin op een bepaalde, beperkte hermeneutische activiteit en handeling van vertolkers. Ze beweegt zich op het grensgebied van analyse en theologische reflectie, ook al hebben we in het vorige hoofdstuk enkele aanbevelingen gedaan. De studie past binnen de hermeneutisch-mediale stroming in de praktische theologie (Heitink 1993, 167-173). De opzet van dit slothoofdstuk is aldus: we zetten de plaats en vraag van deze studie in een kader (9.1). Vervolgens brengen we de in de verschillende hoofdstukken vermelde voorwaarden bij elkaar in een samenhang (9.2). Daarna geven we een viertal schetsen en gaan we na in hoeverre aan de voorwaarden is voldaan (9.3). Het slotwoord begint met een praktisch-theologische notitie en besluit met een antwoord op de vraag, die we ons hebben gesteld (9.4).

9.1 Plaats en vraag

hermeneutische competentie

De tocht, die we hebben afgelegd door de verschillende hoofdstukken, maakt duidelijk, dat preken en catechiseren van bijbelteksten goed beschouwd veel vragen van de hermeneutische competentie van vertolkers. Teveel, zo lijkt het soms, als we alle handelingen en voorwaarden overzien. En vertolkers zouden zich kunnen afvragen of het niet onbegonnen werk is met al die beslissingen en voorwaarden. Die indruk komt echter voort uit het feit, dat we hebben gepoogd een in feite en qua theorie ingewikkeld proces in kaart te brengen, alsof we een vogel in zijn vlucht ontleedden in factoren. Er is dan ook afstand tussen de theoretische beschouwingen in deze studie en de feitelijke praktijk van de voorbereidings-

handelingen van vertolkers. Zijn deze werelden dichter bij elkaar te brengen?

Vertolkers hebben tot taak het leven van mensen en de zin die mensen aan hun leven geven te verstaan. Tegelijk hebben ze in hun taak tot vertolking de roeping en opdracht de wereld van de Schriften te verstaan en daarin het getuigenis aangaande het koninkrijk van God te vernemen. En vervolgens moeten ze in een kritisch-aansluitende interactie tussen de goed 'gelezen' wereld van de hoorders of leerlingen en de goed 'gelezen' wereld van de bijbel een aanbod voor vertolking creëren. In de vertolking komt een nieuw woord tot stand, dat hopelijk een aanspreken van God zal zijn. Lange dacht hierbij aan preken (Lange 1976), maar in zekere zin kan ook in een voorbereid interactief leerproces rond een bijbelgedeelte het Rijk van God als nieuw het woord nemen. De als een creatieve respons te beschouwen vertolking moet recht doen aan beide polen en niet of de wereld van de hoorders en leerlingen of de wereld van de bijbel verabsoluteren. Het is niet enkel de menselijke ervaring die geldt, noch enkel de wereld van de tekst. Ook is de vertolking niet een strijdperk, waarop maar één kan winnen: of de wereld van mensen met hun levensvisie of de wereld van God. In de vertolking als interactie ontvangen hoorders of leerlingen hopelijk een nieuwe impuls van Godswege om hun leven in een ander licht te zien of om tot nieuw gedrag te komen. In dit tot stand brengen van een nieuw woord, zijn vertolkers tot in hun diepste existentiële en theologische vezels geïnvolveerd. Hun geloof in het gevecht tussen God en het kwaad staat op het spel.

De tocht in deze studie dwingt respect af voor wat het inhoudt, dat vertolkers regelmatig preken en catechisaties voorbereiden. Dat respect is er ook, als vertolkers zich lang niet van alle beslissingen op kruisingen en splitsingen van wegen bewust zijn. Een deel van het voorbereidingsproces verloopt, gelukkig maar, onbewust en intuïtief. Het is ook een creatief proces, boordevol invallen. Veel beslissingen komen voort uit een welhaast vanzelfsprekende homiletische cultuur, een netwerk van theologische posities en visies, gewoonten, affecties en intenties, dat bij vertolkers hoort en waarmee ze zich verwant voelen en waarmee ze de hen omringende werkelijkheid waarnemen en in samenhang brengen. Dat systeem hoeven ze niet steeds opnieuw uit te vinden. Veelal is het als een vertrouwde code, die gemeenteleden en vertolkers herkennen en elkaar doen verstaan. Toch beseffen veel vertolkers hoe zwaar het is om in een pluriforme gemeente met een aarzelend geloof in een pluriforme context een vertolking voor te bereiden, die hout snijdt. Het betreden van de interpretatievelden doet een beroep op de ambachtelijkheid van de vertolker.

Door de verstaansactiviteiten van vertolkers in kaart te brengen, te analyseren en voorwaarden voor de overgang van verstaan naar vertolken te formuleren, raakt deze studie aan de hermeneutische competentie en professionaliteit van vertolkers en levert ze een bijdrage aan de bewustwording onder vertolkers over handelingen, die worden voltrokken en over de vooronderstellingen, die daar achter kunnen zitten.

verandering in de homiletische cultuur

De zojuist genoemde min of meer vanzelfsprekende homiletische cultuur was in het verleden een omvangrijk complex en werd door velen gedeeld. Vertolkers en gemeenteleden ontleenden er een referentiekader, relevantie en bevestiging aan. Veel van deze vanzelfsprekende achtergronden van de bemiddelingsrol van vertolkers zijn verloren gegaan in de moderne cultuur en samenleving. Er zijn nog wel kerkelijke situaties, waarin vertolkers als het ware steeds opnieuw de voor hen en voor de geloofsgemeenschap bekende geloofscodes kunnen hanteren.

Vertolkers passen in die situatie telkens opnieuw een min of meer vaste inhoud toe. Maar in de jongerencatechese gaat en ging dit al lang niet meer op. Verschillende generaties jongeren ervaren een grote discrepantie tussen de godsdienstige vormen van de geïnstitutionaliseerde kerken en hun eigen zoeken naar de betekenis van geloof en levensbeschouwing. Veel volwassenen en ook vertolkers zijn tot de zoekers gaan behoren. Het afbrokkelen van de homiletische cultuur en van een bepaald niveau van geloofskennis dat daarbij hoorde, vormt een grote uitdaging voor vertolkers. De hermeneutische taak van vertolkers behelst dan ook in veel gevallen niet meer het doorgeven, doorvertalen en toepassen van een pakket objectieve waarheden en juiste, bij de christelijke traditie passende, gedragingen, maar bestaat in het telkens opnieuw zoeken naar een ontmoeting met de wereld van God, opdat vertolkers en gemeenteleden zich kunnen toevertrouwen aan God en gevoed kunnen worden in hun persoonlijk geloof. Van die situatie gaat deze studie uit, als ze een facet van de hermeneutische taak van vertolkers onder de loep neemt.

intermediair

Vertolkers gaan (ten behoeve van de gemeente en met de gemeente meekijkend over hun schouder) gedurende de voorbereiding uiteindelijk op zoek naar het spreken en handelen van God. Gezien binnen de theologische visie van deze studie, zijn ze op zoek naar de ultieme, pure positiviteit van God, naar een intense en kwetsbare goedheid, die het bestaan draagt, waarde geeft en voortstuwt naar realisering in tijd en ruimte. Dat zoeken doen vertolkers door in de interactie van het bijbels getuigenis met de alledaagse werkelijkheid te ontdekken, waar de ware werkelijkheid van Gods liefde en toekomst raakt aan de cultuur en samenleving en aan het persoonlijk leven van mensen. Geloven in God wil zeggen: bereid zijn te geloven in de mogelijkheid van transcendentie van de situatie, waarin mensen verkeren, van de cultuur, waarvan ze deel uitmaken, betekent ten diepste geloven in de principiële openheid van het bestaan en geloven in verandering. Geloven in God wil ook zeggen: bereid zijn in de kracht van de Geest, die het leven en de geschiedenis anders in beweging brengt dan vertolkers en gemeenteleden menen of kunnen verzinnen. Vertolkers zijn te beschouwen als intermediair tussen enerzijds de goede boodschap van het koninkrijk van God in het geding met het kwaad en anderzijds de gemeente als gemeenschap en de gemeenteleden. Gemeente en gemeenteleden (en dus ook de vertolkers) staan op hun beurt weer als intermediair in het spanningsveld van de goede boodschap en de context van cultuur en samenleving. Om de toekomst van de hele wereld is het God begonnen.

Binnen het kader van de hermeneutische competentie, de veranderde homiletische cultuur en de taak van vertolkers als intermediair hebben we een antwoord gezocht op de onderzoeksvraag: *onder welke voorwaarden kunnen predikanten en catecheten als vertolkers een betekenis en getuigenis van een bijbelgedeelte op bijbel-theologische, theologische en cultureel-maatschappelijke interpretatievelden verantwoord omzetten in een vertolking voor kerkgangers of catechisanten?*

9.2 De voorwaarden in samenhang

De aan het slot van de verschillende hoofdstukken genoemde voorwaarden, plaatsen we nu in een samenhang. We zullen steeds de herkomst van de voorwaarde vermelden.

indeling

De eerste voorwaarde halen we uit hoofdstuk 5, waar we bijbels-theologische lijnen hebben getrokken volgens een bepaalde ordening. Deze systematiek is ook weer gebruikt bij discussie over de rol van het theologisch paradigma in hoofdstuk 6. De voorwaarde is van formele aard. We willen deze voorwaarde gebruiken voor de clustering van de normerende voorwaarden. Ze luidt:

Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers de bijbels-theologische lijnen hebben geordend volgens zeven kenmerken: (1) Situatie en tekst, (2) God en het heil van de hoorders/leerlingen tegenover onheil. (3) Christus en het heil van de hoorders/leerlingen tegenover onheil. (4) Aard van het heil als persoonlijk en cultureel-maatschappelijk heil. (5) Plaats en rol van de gemeente. (6) Toekomst. (7) Beeldspraak.

Voor de ordening van de voorwaarden passen we deze indeling in die zin aan, dat we enkele aspecten samenvoegen en anders benoemen en de volgorde veranderen.

1. Tekst en situatie	4. Koninkrijk van God tegenover kwaad
2. Beeldspraak	5. Toekomst
3. Plaats en rol van de gemeente	6. Heil: persoonlijk en cultureel-maatschappelijk

1 Voorwaarden betreffende tekst en situatie

Door heel de studie heen is benadrukt, dat teksten verstaan moeten worden in wisselwerking met de situatie, waarvoor ze geschreven zijn. Vaak is de compositie van een bijbelgedeelte ook aangelegd op communicatie met een situatie en met potentiële hoorders en lezers.

1.1 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers er blijk van geven, dat ze zich bewust zijn van de kritisch-aansluitende interactie, die in de context van de Nederlandse cultuur en samenleving in de regel mogelijk is tussen het bijbels getuigenis casu quo de kerk en de cultuur en samenleving, waarbij een contrast en zelfs een breuk niet is uitgesloten (kritisch aansluitende interactie).*

In deze voorwaarde (uit hoofdstuk 8) klinkt de gehanteerde theorie van de kritisch-aansluitende interactie door in aansluiting bij de kritische correlatietheologie van Dingemans (Dingemans 1996, 149-183). Onder correlatie wordt niet verstaan een correlatie tussen vraag en antwoord, in die zin, dat de tekst een antwoord bevat, waarbij alleen nog de goede vraag moet worden gezocht. Er is niet sprake van een spanning tussen een antwoord en een vraag, maar van een spanning tussen de wereld van een tekst en de wereld van de vertolkers en de gemeente. Dat gesprek komt in de voorbereiding in feite neer op een interne dialoog in de gedachtewereld van vertolkers tussen ontwerpen, die ze zelf maken en inkleuren: een ontwerp van het bijbels getuigenis en een ontwerp van cultuur en samenleving.

1.2 *Een overgang van verstaan naar vertolken van een profetische tekst is dan te verantwoorden, als vertolkers expliciet kunnen maken of van een acute en directe profetische hermeneuse sprake is of van een gedachtenis aan een creatief, open verleden, waarin een profetische tekst sprak (directe of indirecte profetie).*

Deze voorwaarde (uit hoofdstuk 8) is gekoppeld aan de profetie. Niet alle bijbelteksten behoren tot het genre van de profetie. En wat typerend voor dit genre is, hangt van de definitie af. Door de Openbaring van Johannes als voorbeeld te nemen en door dit bijbelboek als een vorm van profetie op te vatten, is deze

specifieke voorwaarde ontstaan. Dat deze voorwaarde bij tekst en situatie wordt vermeld, vindt zijn reden in het gegeven, dat profetie het zoeken van de diepte-dimensies van de eigen cultuur en samenleving wil bloot leggen in naam van God en de hoorders wil laten mee-oordelen in de situatie en tot een keuze voor dit zicht op cultuur en samenleving wil brengen en tot een ander gedrag.

2 Voorwaarden betreffende beeldspraak

Aan dit thema is een apart hoofdstuk gewijd. Die aandacht vloeit voort uit de beeldenrijkdom van de Apocalyps. Toch kunnen sommige voorwaarden ook slaan op de vertolking van andere beeldrijke schriftgedeelten, zeker als het profetische geschriften betreft. De opmerkingen over de aanschouwelijkheid van teksten en de waarschuwingen tegen overinterpretatie gelden het vertolken van alle bijbelgedeelten. De voorwaarden komen uit hoofdstuk 4.

2.1 Een overgang van verstaan naar vertolken van beelden en beeldspraak is dan te verantwoorden als vertolkers er blijk van geven, dat ze in de ontwerpen van betekenis en van getuigenis rekening hebben gehouden met het gegeven, dat het visuele aspect in veel gevallen in de communicatie met de gemeente niet een verklaring van beeldspraak behoefde (aanschouwelijkheid).

Vertolkers, die een preek of catechese voorbereiden over de Openbaring van Johannes of andere teksten, moeten zich beslist afvragen, wat ze voor zich zien. Ze hoeven niet direct naar een verklaring te zoeken als hadden ze met metaforen van doen. Het is in dit verband nuttig te beseffen, dat de Openbaring van Johannes om voor te lezen was, dat horende begrepen moest kunnen worden. Ook als we bedenken, dat in de tijd van ontstaan andere memorisatiegewoonten, bestonden dan tegenwoordig, waardoor sommigen wellicht verwijzingsteksten paraat hadden, geldt deze nuchtere voorwaarde.

2.2 Een overgang van verstaan naar vertolken van beeldspraak is dan te verantwoorden, als vertolkers in hun ontwerpen van betekenis en getuigenis duidelijk kunnen maken welke beeldspraaktheorie ze hebben benut (beeldspraaktheorie).

Een voorkeur ging uit naar een interactieve beeldspraaktheorie. Gewezen is op het belang van de decoratieve, affectieve en cognitieve functies van beeldspraak. Het is niet alleen van belang, dat vertolkers zich bewust zijn van de door hen impliciet veronderstelde beeldspraaktheorie, maar ook dat ze beseffen, dat er meer stijlbloemen zijn dan metaforen. Beeldspraak dient om de betrokkenheid van de hoorders bij het thema te vergroten. Ook hebben verschillende vormen van beeldspraak een surplus aan betekenis ten opzichte van meer abstract taalgebruik.

2.3 Een overgang van verstaan naar vertolken van metaforen is dan te verantwoorden, als vertolkers in hun ontwerpen van betekenis en getuigenis duidelijk kunnen maken of het gekozen punt van vergelijking (verschil en overeenstemming in de spanning tussen 'zijn' en 'niet-zijn') verantwoord kan worden aan de hand van de tekstanalyse (vergelijkingspunten).

Deze voorwaarde betreft enkel de metaforen. Vooral over ongrijpbare werkelijkheden als de wereld van God of de wereld van het kwaad of de toekomst wordt in metaforen gesproken. Ze zeggen bijvoorbeeld iets over de toekomst, die als een nieuwe stad is. Er is dan overeenstemming, maar ook weer niet. Vertolkers moeten op zoek gaan naar de vergelijkingspunten tussen de tenor (het voor-naamste subject) en het vehicle.

2.4 *Een overgang van verstaan naar vertolken van beeldspraak is dan te verantwoorden, als vertolkers met redenen kunnen aantonen op welke punten de nieuwe beeldspraak, die ze creatief met behulp van de ontsleuteling van beelden en beeldspraak hebben ontwikkeld, niet en wel aansluit bij een bedoeling van de beelden en beeldspraak in de context van ontstaan (ontsleuteling).*

Deze voorwaarde is een specificatie van de voorafgaande (2.3). Ze geldt, wanneer vertolkers een bepaalde creatieve weg afleggen, door via een ontsleuteling van beelden en beeldspraak in begripsmatige taal, nieuwe beelden en beeldspraak te ontwikkelen.

3 *Voorwaarden betreffende de plaats en rol van de gemeente*

De gemeente van nu leeft in een fundamentele verbondenheid met de gemeente van toen. Voor de Openbaring van Johannes bestond die verbondenheid in de liefde van Christus, de bevrijding in de doop betuigd en het priesterschap der gelovigen. Gesteld is, dat deze geloofsuitspraken kunnen gelden voor de verbondenheid van de gemeenten uit de periode van het Nieuwe Testament en de latere, ook huidige gemeenten. De liefde van Christus, de bevrijding, waaraan de doop herinnert en de bemiddelende rol tussen God en mens en wereld, uitgedrukt door het algemeen priesterschap van gelovigen, verbindt de gemeente over de tijden heen. Vanuit dit fundament is zoeken naar contact met de eerste gemeenten, die nog sterk in het krachtenveld van de verschijning van Jezus stonden, een manier om relatie te leggen met deze fundamenten. Dat gebeurt onder andere in vertolken.

3.1 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers, gebruik makend van een ontwerp van toenmalige betekenis en getuigenis, weten duidelijk te maken in welk model van anamnese ze handelen (anamnese).*

Anamnese is kenmerkend voor de gemeente. Het hoort bij haar identiteit en rol door de tijden heen. We hebben drie vormen van anamnese voor de gemeente en dus ook voor de vertolkers onderscheiden. Deze vormen hebben directe invloed op het verstaan van betekenis en getuigenis van de tekst en ook op het gebruik van zulke ontwerpen. In de herkenningsanamnese is een direct contact met de wereld van de tekst mogelijk. Er is sprake van onmiddellijke herkenning. In de historische anamnese gaan vertolkers terug naar het verleden en maken ze voor zover mogelijk binnen hun eigen referentiekader een ontwerp van zoiets als een oorspronkelijke intentie van de tekst. Ze doen dat omdat ze het van belang achten deel te krijgen aan een periode, waarin volgens de getuigenissen van de Schriften fundamentele gebeurtenissen als de Exodus en de weg van Jezus Gods handelen in de tijd openbaarden. De heuristische anamnese is een vorm van gedenken, die vanuit de eigen vragen op zoek gaat naar betekenis en getuigenis in de wereld van de teksten (hoofdstuk 3).

3.2 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen laten zien, dat de gemeente in de cultuur en samenleving van nu in een analoge situatie verkeert als de gemeente in de cultuur en samenleving van toen, een situatie, waarin de ware hegemonie van het koninkrijk van God op het spel staat, zodat de volharding van de gemeente moet worden gevoed (analogie van hegemonie en volharding).*

De verbinding met de gemeente van toen wordt vaak gelegd met behulp van analogie. Vertolkers zien verschil en overeenstemming tussen vroeger en nu. De termen 'hegemonie' en 'volharding' zijn afkomstig uit de Openbaring van Johannes (1:9). De term 'op het spel staan' is een actualisatie van het begrip

‘verdrukking’, maar is in de voorwaarde niet direct gekoppeld aan het einde der tijden. De hier geformuleerde analogie geldt vooral de vertolking van de Openbaring van Johannes. Maar ze kan voor de vertolking van meer, vooral profetische bijbelboeken gelden. We rubriceren deze voorwaarde onder de plaats en rol van de gemeente, aangezien volgens deze voorwaarde het steunen van de verharding van de gemeente als spits van de vertolking wordt gezien (hoofdstuk 8).

3.3 Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers in de dynamiek van tekst, gemeente en actie het perspectief van slachtoffers innemen, hetzij omdat ze zelf tot een groep ontrechten behoren, hetzij omdat ze de gemeente met dat perspectief willen solidariseren (slachtofferperspectief).

Ook deze voorwaarde is ingegeven door de Openbaring van Johannes en geldt dus op zijn minst voor vertolkingen van dit laatste bijbelboek. Daarin wordt duidelijk dat de hemel de klacht van de martelaren bewaart (Op. 6:9-11). Het perspectief van slachtoffers is dus het perspectief van de hemel. De gemeente, die in de communicatieketen van God naar mens en wereld een bemiddelende rol en plaats heeft, is geroepen tot deze solidariteit. Dat hoort tot haar identiteit. De voorwaarde is zo geformuleerd, dat het niet uitgesloten is, dat de gemeente zelf lijdt aan de tijd, aan de onverschilligheid en aan de uitbarstingen van kwaad. De voorwaarde kan worden geëxtrapoleerd naar de vertolking van andere bijbelgedeelten (hoofdstuk 8). Overigens is het niet zo, dat elke vertolking het slachtofferperspectief tot thema heeft.

4 Voorwaarden betreffende het koninkrijk van God tegenover kwaad

Onder dit hoofd brengen we twee ordeningen samen, die we bij de bijbels-theologische lijnen en de theologische paradigmata nog apart moesten houden, omdat het uitmaakt in bijbel en theologie of we over God of Christus spreken. Ook in de vertolking maakt het verschil of we het over het handelen van God of Christus als het Lam hebben. Dat we hier toch dit onderscheid laten vervallen, komt omdat de voorwaarden betrekking hebben op het paradigma van het Koninkrijk van God in het geding met het kwaad. Daarin is het handelen van de drie-enige God met mens en wereld betrokken, dus ook de weg van Jezus als Zoon en de weg van de Geest door de geschiedenis en in en met de gemeente.

4.1 Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen expliciteren welke accenten ze volgens de ordening in het paradigma in het gesprek met de wereld van de tekst hebben gelegd (accenten in paradigma).

Deze formele voorwaarde uit hoofdstuk 6 heeft als intentie, dat vertolkers kunnen aangeven welke selectie ze hebben gemaakt in de ordening van zeven punten van het paradigma. Ze kunnen dan duidelijk laten zien, wat ze hebben laten liggen en welke reden ze daarvoor hadden. De punten zijn aan het begin van deze paragraaf genoemd.

4.2 Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen expliciteren, wat ze van de theologische visie in de vertolking in een specifieke context hebben ontleend aan het betekenis- en getuigenisontwerp van de tekst en wat aan het moderne paradigma van Gods Rijk in het geding met het kwaad (tekst en paradigma).

Deze voorwaarde, ook uit hoofdstuk 6, is betrekkelijk formeel. Maar in een procedure van verantwoording van de interactie tussen een betekenis- en getuigenisontwerp aan de ene kant en een paradigma aan de andere kant, zal niet alleen blij-

ken hoe eerlijk de vertolker was ten opzichte van de wereld van de tekst, maar er zal ook een gesprek ontstaan over de laatste waarheid aangaande het koninkrijk van God in het geding met het kwaad.

4.3 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen expliciteren welk model, casu quo welke modellen voor het handelen van God ze hebben gebruikt in de voorbereiding (handelen van God).*

Bij het toewerken naar deze voorwaarde in hoofdstuk 6 zijn drie in elkaar overlopende modellen van Gods handelen besproken: het handelen van God als manifestatie van de hemel. Het model van het handelen als effect van woorden verstaat God als een creatief woord in de taal. In het derde model van het handelen als eschatologische realisering in natuur en geschiedenis wordt eigenlijk alleen de hoop uitgedrukt, dat de dingen, die zijn beloofd aangaande het handelen van God in natuur en geschiedenis werkelijkheid worden.

5 *Voorwaarden betreffende toekomst*

De voorwaarden betreffende toekomst komen voort uit het geloof in het handelen van God. In de formuleringen wordt God vooral opgevat als macht van de toekomst. In deze fundamentele voorwaarden is de theologische voorkeur van deze studie te herkennen. Deze visie resulteert in normerende praktisch-theologische voorwaarden.

5.1 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers bij het gebruik van een ontwerp van betekenis en getuigenis van een als een open tekst op te vatten bijbeltekst kunnen laten zien, dat de met het geloof in Gods toekomst gegeven openheid van het bestaan niet is ontkend (openheid).*

Deze voorwaarde uit hoofdstuk 3 veronderstelt, dat bijbelteksten open teksten zijn. Die openheid kan theologisch in verband worden gebracht met het geloof in Gods toekomst en de daaraan gekoppelde openheid van het bestaan, waarover vertolkers niet kunnen beschikken, maar waarop ze wel mogen hopen. De voorwaarde is negatief onder woorden gebracht en geformuleerd vanuit de wetenschap dat het gebruik van teksten kwalijke gevolgen kan hebben. Op basis van een bepaalde interpretatie van teksten is in de loop van de geschiedenis veel onheil gesticht en veel toekomst voor mensen afgesneden. Het toepassen van deze voorwaarde heeft als intentie zulke onheilstichtende tekstuitleg te voorkomen.

5.2 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen expliciteren in welk opzicht ze vanuit het geloof in de toekomst van Gods pure positiviteit de vertolking hebben getransformeerd ten opzichte van de brontekst inzake de verbeelding van God (en Christus) als strijders, die bloed vergieten (pure positiviteit).*

Deze voorwaarde geldt in deze expliciete vorm hoofdzakelijk voor de vertolking van de Openbaring van Johannes. Ze handelt over de spanning tussen het huidige beeld van God en Christus en bepaalde kanten van het spreken over God en Christus in de Apocalyps. Maar deze spanning kan ook optreden bij de vertolking van andere bijbelgedeelten. De voorwaarde is vanuit een specifieke Godsvoorstelling gedacht en heeft daardoor een normerend effect (hoofdstuk 6). Dit is een exempel van een normatieve voorwaarde. In het discours over de verantwoorde vertolking van de wereld, die een tekst projecteert, zullen ook andere principiële uitgangspunten naar voren komen. Zoals de keerzijde van Gods

toekomst. Daarvan hebben we in hoofdstuk zeven een voorbeeld gegeven. De vertolking mag wat taal en inhoud betreft niet bepaald zijn door een voor Babylon typerende handelwijze. In dat in het discours van verantwoording te gebruiken criterium staat Babylon voor eigenliefde, het bevorderen van het eigen belang, voor toekomst frustrerend gedrag. Een vertolking mag dus volgens dit criterium de wereld van de tekst niet voor eigen machtsaspiraties en eigenbelang gebruiken. De geschiedenis kent talloze voorbeelden van Babylonachtige toepassingen.

6 *Heil in cultuur en samenleving*

Onder deze rubriek laten we twee van de vermelde voorwaarden vallen met oog voor de mogelijkheden van de moderne mens en voor wat cultuur en samenleving aan voorlopig heil te bieden hebben. Heil, dat mag worden geïnterpreteerd als een teken van het koninkrijk van God in geding met het kwaad.

6.1 *Een overgang van verstaan naar vertolken in de huidige cultuur en samenleving is dan te verantwoorden, als vertolkers God als toekomst van liefde niet begrijpen als ontkenning en concurrent van mondigheid en vrijheid van mensen (mondigheid en vrijheid).*

Met de moderne cultuur en samenleving zijn de mondigheid en vrijheid van mensen in principe gegeven. Ook al gelden ze in een gebroken bestaan en wordt bijvoorbeeld de vrijheid van mensen steeds opnieuw bedreigd, er wordt in de gemeente een beroep gedaan op een zelfstandige, vrije keuze met als uitgangspunt dat mensen voor hun daden verantwoordelijk en aansprakelijk zijn. Cultuur en samenleving verschillen sterk van die van de bijbel, zeker als we denken aan bijvoorbeeld gezagsverhoudingen of de overlegcultuur (hoofdstuk 8). De mondigheid en vrijheid zijn exemplarisch gekozen. Er zouden meer perspectieven op de moderne samenleving te noemen zijn, die in een dialectische spanning staan met Gods werkelijkheid van beslissend heil. Een spanning tussen het perspectief op het Rijk van God en het perspectief op de moderne werkelijkheid wil zeggen, dat vertolkers met het ene perspectief het andere niet mogen uitsluiten en omgekeerd. Dat lijkt op gespannen voet te staan met het apocalyptisch levensbesef, dat uit de Openbaring van Johannes spreekt, maar ten diepste klinkt in alle kritiek liefde voor mensen en voor de aarde door. Want God wil wonen onder zijn volk. In hoofdstuk zeven kwam nog een voorwaarde naar voren, die ook het verschil tussen vroeger en nu regaardeert: de vertolking moet recht doen aan het huidige rechtssysteem. Daarmee is gezegd, dat vertolkers in het licht van de laatste werkelijkheid van Gods toekomst recht hebben te doen aan de voorlaatste dingen, zoals een goede rechtsorde, die mensen recht kunnen bezorgen of sociale zekerheid, die de kwaliteit van hun bestaan bevorderen en die als tekenen van het ultieme heil kunnen worden opgevat. En zo kunnen er meer facetten van cultuur en samenleving te noemen zijn, die goed en eerlijk moeten worden verstaan door vertolkers en waarop ze niet zonder meer vanuit Gods toekomst van liefde kritiek kunnen uitoefenen. Kritiek geven veronderstelt betrokkenheid en goed luisteren.

6.2 *Een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kritisch aansluiten bij het weten van een betere gerechtigheid, dat zich op vele manieren uit in cultuur en samenleving (betere gerechtigheid).*

In deze voorwaarde springt het aspect van gerechtigheid er uit. Enerzijds wordt gedacht aan het verlangen naar gerechtigheid, dat bijvoorbeeld schuil gaat in de verontwaardiging over onrecht. Anderzijds wordt ook aan het rechtssysteem gedacht (zie hoofdstuk 7).

We brengen de voorwaarden bij wijze van samenvatting in schema en geven aan welke het vertolken van alle bijbelgedeelten gelden en welke in elk geval de vertolking van een profetische tekst als de Openbaring van Johannes betreffen. De beeldspraaktheorie is geplaatst bij de Openbaring van Johannes. Ze kan echter ook voor andere bijbelgedeelten worden toegepast, voor zover daarin beeldspraak een belangrijke functie heeft. Het zoeken naar analogie doen vertolkers bij elk bijbelgedeelte. Zelfs als ze een scherp contrast tussen toen en nu hebben geconstateerd hebben ze naar analogie gezocht. Analogie betekent altijd overeenkomst en verschil, vertrouwdheid en vreemdheid. De analogie van hegemonie en volharding is kenmerkend voor de Openbaring van Johannes. Deze voorwaarde hebben we in beide rubrieken opgenomen. Het slachtofferperspectief is gerubriceerd bij de Apokalypse: als bevrijdingstheologisch perspectief kan het elke vertolking gelden, maar dat hoeft niet. Bij preken en catechiseren over het laatste bijbelboek dringt deze voorwaarde zich als het ware vanzelf op als sleutel.

	alle bijbelgedeelten	Openbaring van Johannes
1. tekst en situatie	kritisch aansluitende interactie	directe/indirecte profetie
2. beeldspraak	aanschouwelijkheid	beeldspraaktheorie vergelijkingspunten ontleuteling
3. rol en plaats gemeente	anamnese analogie	analogie van hegemonie en volharding slachtofferperspectief
4. koninkrijk van God tegenover kwaad	accenten in paradigma tekst en paradigma handelen van God	
5. toekomst	openheid	pure positiviteit
6. heil in cultuur samenleving	mondigheid en vrijheid betere gerechtigheid	

Aan het slot van hoofdstuk 6 is nog een voorwaarde genoemd, die nog niet is opgenomen in het schema en ook niet apart behoeft te worden vermeld: *een overgang van verstaan naar vertolken is dan te verantwoorden, als vertolkers kunnen tonen, dat hun vertolkingaanbod voldoet aan de principes van wederkerigheid, vrijheid, algemeenheid en solidariteit.*

In het geding zijn principes, die op vele levensterreinen van toepassing behoren te zijn. We hebben ze ontleend aan Van der Ven en overgenomen met het oog op de vertolking en gewezen op de religieuze en eschatologische dimensie, die van der Ven er mee heeft verbonden. In de voorwaarde is sprake van het eindresultaat van het voorbereidingsproces: het aanbod voor vertolking. Wil de vertolking met deze voorwaarde worden getoetst, dan moeten de principes al eerder toegepast zijn gedurende het verstaan en vertolken.

- Het principe van wederkerigheid kan niet zo worden opgevat, dat het koninkrijk van God tegenover het kwaad van hetzelfde gewicht is als de interpretatie door de vertolker. Wel kan er mee worden uitgedrukt, dat vertolkers eerlijk moeten zijn ten opzichte van de wereld van de tekst en van zichzelf. Dit principe is verwerkt in de voorwaarde van de kritisch-aansluitende interactie.
- Het principe van de vrijheid behelst bijvoorbeeld, dat de vertolker zich niet zomaar uitlevert aan gezaghebbende theologen of dat vertolkers hun hoorders

of leerlingen niet overweldigen. Dat principe is herkenbaar in de voorwaarde van mondigheid en vrijheid en ook in de voorwaarde van analogie van hegemonie en volharding. Het gaat immers om de hegemonie van de liefde, die zichzelf niet zoekt tegenover een hegemonie die tot de eigenliefde van Babylon leidt en tot de overwinning van het kwaad.

- De voorwaarde, dat de vertolking in principe algemeen geldig (universeel) moet zijn, is gegeven met de voorwaarde van de openheid. Weliswaar is een vertolking gemaakt voor een christelijke gemeente in een bepaalde plaats op een bepaald tijdstip in een bepaalde context, maar de vertolking bedoelt deel te geven aan het verlangen naar de toekomst van het Koninkrijk van God te midden van een verzoende mensheid in een verzoende wereld. Universaliteit is geen realiteit voor vertolkers en de gemeente, maar er bestaat wel zoiets als een deelhebben aan de hoop op universaliteit en er bestaan in proleptische zin groeten vooruit van de universele overwinning op de gebrokenheid.
- Het principe van de solidariteit is opgenomen in de voorwaarde van het slachtofferperspectief.

essentiële voorwaarden

Als essentiële voorwaarden beschouwen we in de reeks onder 'alle bijbelgedeelten': de kritisch aansluitende interactie, de anamnese, tekst en paradigma, openheid en mondigheid en vrijheid. Deze zijn fundamenteel, omdat ze het koninkrijk van God in het geding met het kwaad in samenhang brengen met de geloofsgemeenschap, die door de tijd heen op weg is naar de toekomst en die in het krachtenveld van de Geest van het Rijk van God een zelfstandige respons zoekt en geeft op het spreken, komen en troosten van God. De gemeente is geroepen tot anamnese, tot herinnering aan beslissende gebeurtenissen van Exodus en het komen van God in Jezus. Anamnese is een interactie tussen het creatief open verleden, waarvan de bijbel getuigt en het bezien van de eigen situatie in het perspectief van Gods betrouwbare en beslissende realiteit met het oog op de toekomst. Wie gelooft, dat de toekomst aan God is, gelooft in de openheid van het bestaan. Er zal een spanning zijn tussen de visie op het koninkrijk van God tegenover het kwaad, zoals mensen van nu dat verstaan en zoals mensen van toen het interpreteerden en er naar handelden. Vanwege die dialectische spanning, verkeren vertolkers in een kritisch aansluitende interactie met de tekst en hebben zij de spannende taak om in de vertolking ten diepste mensen (gemeenteleden) een verband te laten zien tussen Gods ultieme werkelijkheid en hun alledaagse bestaan met zijn persoonlijke, culturele en maatschappelijke dimensies.

In dat kritisch-aansluitende gesprek kunnen de andere genoemde voorwaarden dienstig zijn bij de voorbereiding en de verantwoording, doordat vertolkers zich vragen stellen in de trant van: op welke punten bestaat een analogie tussen toen en nu, wat zeggen cultuur en samenleving over de betere gerechtigheid, welke accenten in het paradigma zijn gelegd en vanuit welk beeld van handelen van God is gedacht.

Wat opvalt is, dat voor de vertolking het theologisch paradigma in de interacties een hoofdrol vervult, meer nog dan de exegese, die een ontwerp van betekenis en getuigenis biedt. Onderzoeksveld voor de praktische theologie is: breed geformuleerd de communicatie van het Koninkrijk van God in de eigen tijd en de rol, die de gemeente daarbij heeft. We zijn in de praktisch-theologische analyse van facetten van de voorbereiding gestoten op de sturende rol van een theologisch paradigma. Hoe mensen van nu het trinitarisch handelen van God ervaren, verwoorden, verbeelden en overdenken, hoe ze denken over de vraag of

en hoe God in de tegenwoordige tijd gemene zaak maakt met mensen, op welke wijze ze deel krijgen aan de verzoende werkelijkheid in Jezus en hoe ze door de gave van de Geest in hun eigen bestaan God kunnen vinden. Het lijkt er op, dat de visie op en het visioen van Gods Rijk, verstaan in hedendaagse categorieën, grote invloed hebben in de kritische interactie met de wereld van de bijbeltekst. Grond blijft de vrijheid van God om van de taal en referentiekaders van vertolkers van nu gebruik te maken. Daarom blijft er een spanning tussen het toekomstgericht handelen van de in vrijheid liefhebbende God en de inspanningen van vertolkers om verantwoord en methodisch doordacht om te gaan met de aan hen toevertrouwde opdracht tot vertolking. Die spanning bestaat ook als een spanning tussen God, die de toekomst schept en de praktische theologie, die de hermeneutische competentie van vertolkers onder de loep neemt, een competentie, die bedoeld is om de taal van de preek of de vormen van de catechese transparant te laten zijn voor het koninkrijk van God tegenover het kwaad. In de praktische theologie mag deze spanning niet worden opgeheven, hetzij door uitsluitend te denken vanuit de pool van Gods vrijheid, hetzij door uitsluitend te denken aan de pool van methodes van onderzoek en handelen. Dan zou de spanning tussen het geheimenis van God en de menselijke werkelijkheid uit het zicht raken.

9.3 Een voorbeeld van toepassing van voorwaarden

In enkele voorstellen voor een vertolking over het tekstfragment uit Openbaring 18 en 19 gaan we na in hoeverre aan de voorwaarden is voldaan. Met die werkwijze passen we de voorwaarden evenwel niet toe op het voorbereidingsproces zelf, maar op een schetsmatig resultaat. Vertolkers hebben creatieve ruimte. Zonder deze creativiteit ontstaat geen enkele preek of catechese. Ze krijgen invallen, gebruiken fragmenten van interpretaties, volgen hun associaties en verwerken ervaringen. Lang niet alles is te systematiseren. Daarom kunnen de voorwaarden ook niet als regels worden verstaan, die het spreken van God en de Geest in regie nemen. Het zijn voorwaarden, die in een verantwoordingsprocedure in de gemeente, door vertolkers zelf, door een homiletisch werkgeselschap of in een wetenschappelijk onderzoek kunnen worden gehanteerd. Maar als voorwaarden kunnen ze ook dienst doen als stimulansen tot contact tussen de wereld van de tekst en de wereld van de gemeente. En als grenzen, die ruimte scheppen voor creativiteit.

A. Achtergrond van de wereld van de tekst. De tekst uit Openbaring 18 spreekt van een stad en schildert het stadsleven. Van kooplieden, die de machtigsten (*megistanes*) van de aarde geworden zijn. Van macht die God toekomt. Wie deze beelden en woorden gebruikt, moet bedenken waar de analogieën liggen met de huidige grote stad. In welke situatie hij of zij spreekt (bijvoorbeeld in een anti-stedelijk dorpsbesef). Dat het internationale bedrijfsleven, dat nu anders opereert dan vroeger nog steeds een materiële en geestelijke macht is. Dat de machtsvragen in de Nederlandse samenleving heel anders liggen dan in de tijd van de Openbaring van Johannes en dat macht anders toegejuicht wordt dan toen. Onze tekst bespreekt de context vanuit het geloof; en noemt de fouten van de samenleving deels feitelijk (dood van profeten en anderen) en deels theologisch (magische praktijken, ontucht, Babylon). Door het woord Babylon te gebruiken wordt de eigen context voor de hoorders er een van gevangenschap en het gejuich betreft een brandende gevangenis. De term 'hoer' heeft in onze samenleving

geen connotaties met de cultus. Het beeld biedt een mannelijk perspectief en de stad met alle kwaad is een foute vrouw, al maakt het beeld van de bruiloft van het Lam de hoorders weer tot vrouw. Wellicht zijn woorden als verkrachter of geweldenaar meer op hun plaats.

B. Context van cultuur en samenleving. Predikanten en catecheten zullen moeten kiezen welk ontwerp ze van iets van de leefwereld van de hoorders en leerlingen willen maken, waarmee het fragment in gesprek kan komen. Er volgen vier voorbeelden voor catechese en voor een preek. Twee voorbeelden zullen een meer analogische relatie hebben tot het bijbelgedeelte en twee voorbeelden een meer contrasterende. Alle voorbeelden moeten open zijn voor het tekstfragment. We geven enkel een in een schets voor prediking of catechese te benutten gedachtegang, die binnen hier niet nader geformuleerde doelen kunnen passen.

Buttrick houdt in zijn homiletische analyse wel apart rekening met de 'analogical experience' tussen tekst en situatie van nu, maar niet met een contrasterende ervaring, al zou men de contrasten kunnen afleiden uit de 'congregational blocks', de mogelijke blokkades bij de hoorders tegen de 'move' van de tekst (Buttrick 1987, 337f.). Toch kent hij naast de analogische taal 'the language of amplification' (zou ook een rubriek in de homiletische analyse kunnen zijn: in hoeverre overtreft de tekst wat wij denken en zeggen?) en de 'dialectical language of denial' (God is heilig, anders, we kunnen alleen maar zwijgen), een taal bedoeld om de analogie te kwalificeren of om paradoxen te produceren (Buttrick 1987, 119f.). Buttrick werkt behalve met illustraties (anekdotes bijvoorbeeld) ook met contrapunten (Buttrick 1987, 343).

Catechese

ra. Catechese - Analogie. Met een catechese-groep zou men kunnen kijken naar een optreden van de Amerikaanse popgroep 'Rage against the machine' (vertaald: woede tegen het systeem). De Popencyclopedie vermeldt, dat dit 'ziedend kwartet' een 'vlammende mix van hardcore, metal en rap' biedt (Popencyclopedie 1993, 292). De lead-zanger treedt met een woedende bezetenheid op en laat als een oudtestamentische profeet een vlammend protest horen, dat vergezeld gaat van schrikbarende oerkreten. Alsof de grens van zijn razend verzet bereikt is en aangebeukt wordt bij de poort van het eschaton. De groep is betrokken bij organisaties tegen vivisectie en tegen censuur, bij de 'Rock The Vote'- campagne, die Amerikaanse jongeren stembewust moet maken en bij een grote antifascistische demonstratie in Engeland. Het catechesegesprek zoekt aansluiting bij de gebaren en de esthetiek van het optreden. Het is de bedoeling dat de catechisanten nagaan wat hier gebeurt: wellicht begrijpen ze de bedoeling van 'Rage'. Hoe waarachtig is het protest? Delen ze die ook? Kunnen ze dit optreden als symptoom van de samenleving zien. Het moet mogelijk zijn om in deze context het protestvisioen van ons tekstfragment plausibel te maken, de taalwereld van de Openbaring van Johannes protesteert emotioneel en zingend tegen dodelijke kanten van de samenleving. De werkwijze kan aldus zijn: er wordt een kort fragment uit ons tekstgedeelte voorgelezen; de catechisanten worden in een ontspanning houding gebracht om te luisteren. Gevraagd wordt per regel: wat zie je voor je? Later wordt de tekst voorgelegd en spoort de groep verschillen en overeenkomsten met 'Rage against the Machine' op. De catechee probeert te ontleden met de catechisanten wat de groep drijft (verlangens naar een rechtvaardige wereld) en wat de tekst uit de Openbaring van Johannes drijft (God is garant van toekomst). Waarin hangen deze beide grondmotieven samen?

In dit voorbeeld kunnen enkele voorwaarden naast de schets worden gelegd. Het voorbeeld richt zich op de catechisant als enkeling en maakt een interactie tussen gemeente en samenleving mogelijk (*kritisch aansluitende interactie*). Het is zich bewust van de verschillen in context. Het is een voorbeeld van heuristische anamnese, want de wereld van de tekst wordt benaderd vanuit een interpretatie van een popsong door een popgroep (*anamnese*). Deze popgroep is vergelijkbaar met een moderne profeet, maar van de catechisanten wordt verondersteld, dat ze zelf indirect deelhebben aan de uitingen van de popgroep en aan de Openbaring van Johannes (*indirecte profetie*). De popgroep geeft er getuigenis van, dat de kwaliteit van leven op het spel staat en dat het protest moet blijven klinken (*analogie van hegemonie en volharding*). Vermoedelijk is deze analogie eerder te vinden bij de popgroep dan bij de catechisanten. Het perspectief vanuit degenen, die lijden aan het systeem wordt gezocht: de catecheet vermoedt dat het moeite zal kosten begrip te wekken voor dit perspectief (*slachtofferperspectief*). De opzet is visueel, de catecheet zal geen ontleding van beeldspraak toepassen. Zien volstaat (*aanschouwelijkheid*). De catecheet hoopt verder, dat de catechisanten zullen inzien, dat de roep om recht van de popgroep een legitiem verlangen uitdrukt (*betere gerechtigheid*). Een verband zal worden gelegd met God als garant van de toekomst (*openheid; handelen van God*). Voor catechisanten zal dat verband overigens niet vanzelfsprekend zijn. De vertolker zou kunnen aangeven welke accenten in het paradigma niet zijn gebruikt, zoals 'Christus en het heil van leerlingen tegenover onheil' (*accenten in het paradigma*). Ook ligt een accent op de openheid van het bestaan (*openheid*).

1b. Catechese - Contrast. De groep kijkt naar een gelukkige scène uit een soapserie. De catecheet vraagt naar de positieve kanten. Of laat een collage maken over de geneugten van het leven ('wat ik geweldig aan het leven vind'). De deelnemers sommen zoveel mogelijk de positieve kanten van onze samenleving op: de kansen die ze biedt en de mogelijkheden die ze geeft. We vragen even naar schaduwzijden. Het moet mogelijk zijn de tekst in te brengen en, na er over gesproken te hebben of een dergelijke tekst angst aanjaagt, te vragen in welk opzicht de tekst een contrast vormt met de eigen beleving van het bestaan. Misschien bevestigt de tekst op dieper niveau de mogelijkheden van de samenleving wel, maar op welke punten is de tekst fel en waarom? De groep gaat proberen slachtoffers van de samenleving te benoemen en de magie en mogelijk de afgoderij in het oog te vatten. De vraag komt aan bod of de tekst ook een dialoog van en met God is? En of de groep zelf iets van deze dialoog ervaart?

In dit voorbeeld wordt het meest voldaan aan de volgende voorwaarden: *kritisch-aansluitende interactie; slachtofferperspectief; betere gerechtigheid*. Er wordt een accent gelegd bij de vraag naar God en bij de aard van het heil in cultuur, samenleving en het persoonlijk leven (*accenten in paradigma*). Het is de vraag of op deze manier het paradigma van Gods koninkrijk tegenover het kwaad niet te zeer zo verstaan gaat worden, dat God alleen nog maar met kwaad wordt verbonden en niet met het goede leven. Er zal in een gesprek over de verantwoording van deze vertolking ongetwijfeld een gesprek ontstaan naar aanleiding van de discrepantie tussen de wereld van de tekst en de Godsvoorstelling van de catechisanten (*tekst en paradigma*). Andere voorwaarden sluimeren: omdat bijvoorbeeld de vraag naar hegemonie en volharding (*analogie van hegemonie en volharding*) in de ervaring van de catechisanten niet expliciet wordt gemaakt, is de kans dat deze opzet tot vervreemding en afhaken zal leiden niet denkbeeldig. In hoeverre dit scherpe contrast tussen de

opgeroepen ervaring van geluk en de wereld van de tekst uitnodigend is, hangt sterk af van de manier waarop de catecheet zo'n 'boze' tekst inbrengt.

Preek

2a.Preek - Analogie. Het probleem met een samenlevings-analyse in de preek is dat de hoorders niet meteen in kunnen gaan op wat de predikant daarover te berde brengt. De beschrijving, de motivatie en de motieven van een groep mensen, die een keer per week vasten, zouden in een preek kort kunnen worden geanalyseerd: welke zienswijze op de samenleving steekt daarachter en op welke wijze is dit motief door het geloof bepaald? Hoe bezien wij als hoorders de samenleving? Machteloos, angstig, zonder geloof, geen probleem? In de preek kan taal gegeven worden aan de motieven en angsten door de beelden van de jammerende zeelui, de stadsgeluiden en het requisitoir tegen Babylon er als analogie doorheen te vlechten. Verder kan de gemeente er op gewezen worden dat ze een gemeenschap van roeping en zorg is. Het visioen komt als een grensgebeuren van uiteindelijk oordeel en uiteindelijk heil op de gemeente af, als een beslissend 'tegenover', dat de gemeente bij de hoop wil houden. Welke roeping spreekt daaruit en hoe vertaalt deze roeping zich als zorg voor de aarde, de slachtoffers en de naasten? De Openbaring van Johannes wordt eerder als vraag van God aan de gemeente dan als antwoord ingebracht.

De schets is er op gericht het effect van de samenleving op de hoorders bespreekbaar te maken. Bovendien richt het zich op groepen, die meer dan het gewone doen als ze vasten. Hier is de voorwaarde van de indirecte profetie in het geding. In deze schets worden van elkaar verschillende werelden met elkaar in een kritische dialoog gebracht. (*kritisch-aansluitende interactie*). De voorwaarde van de 'analogie van hegemonie en volharding' speelt op de achtergrond mee, evenals de 'mondigheid en vrijheid' en 'openheid'. Het *slachtofferperspectief* wordt geactiveerd. De hoorders worden bepaald bij een seculier verlangen naar betere gerechtigheid in de samenleving (*betere gerechtigheid*) en worden genodigd daarin de vraag van God aan hen toe te laten (*accenten in paradigma; handelen van God*). Ook speelt de *aanschouwelijkheid* in de taal een rol. Er is aan voldoende voorwaarden voldaan (of liever geen van de voorwaarden is ontkend of overtreden) om van een verantwoorde vertolking te kunnen spreken. Doordat in de schets niet expliciet rekening is gehouden met pluraliteit is de kans, dat sommige gemeenteleden niet worden aangesproken aanwezig.

2b.Preek - Contrast. Een voorbeeld uit een pastoraal gesprek, uit de krant of uit het journaal zou iets van vluchtgedrag moeten tonen. De reclame is overladen met beloften, die dat vluchtgedrag veronderstellen (reclame voor vijfsterren bungalowparken toont overspannen baby: hij moet er nodig eens uit). De predikant laat met een enkel woord zien op welke wijze de ziel en zaligheid van mensen met deze beloften verbonden zijn. De bedoeling daarvan is niet om te moraliseren, ook niet om de gang naar bungalowparken af te kraken, maar om de werking van de samenleving op het gemoed van de mensen ter sprake te kunnen brengen. En dat is nodig, want geloven is het toevertrouwen aan een visie en een visioen van beslissend oordeel en genade. De predikant kan de ambiguïteit beschrijven van de samenleving, de mogelijkheden, maar ook de grenzen. Wellicht is het mogelijk de kwetsbaarheid van de mens en de angst voor het ondoorgrondelijk systeem te tekenen. In die ambivalentie klinkt van voorbij de grens een visioen van ultieme kritiek op de stad en verdriet om de ondergang van

de stad. Wat doet het visioen met de angst voor ondergang, met de immanent-destructieve tendensen van de samenleving en met de angstaanjagende mogelijkheid om te barsten van groei? Bevestigt de tekst de angst of weersprekt de visionaire waarschuwing de angst juist en helpt ze een oordeel over de situatie te vormen? Verkondigd wordt, dat de bron van kritiek God is, als macht van liefde en toekomst.

Centraal staan mogelijke angsten en verdringen van mensen als reactie op dreigende tendensen in de samenleving. De preek kent eerder een beweging van de samenleving naar de gemeente toe dan omgekeerd. De schets neigt naar een directe vorm van profetie (*directe profetie*). Weliswaar is de relatie tussen tekst en hoorders kritisch-aansluitend, maar er wordt veel ruimte gelaten aan een boodschap voorbij de grens en dus aan kritiek (*kritisch-aansluitende interactie; tekst en paradigma*). Doordat het accent komt te liggen op de negatieve aspecten van de huidige samenleving, is het verschil tussen de context van toen en van nu niet groot, al worden met bungalowparken en reclames wel moderne samenlevingsverschijnselen ingebracht (*analogie*). De toekomst komt als een visie en visioen van oordeel en genade ter sprake (*accent in paradigma*). Hoe de vertolker zich voorstelt te spreken over het handelen van God en of God ook tot destructief handelen bij het oordeel in staat wordt geacht, zegt de schets niet. In het verantwoordingsgesprek zal dus gevraagd kunnen worden naar de voorwaarden 'handelen van God' en 'pure positiviteit'. De *thlipsis* (hegemonie, overwinning, volharding) bestaat in het op zoek gaan naar de destructieve krachten in de samenleving, hetgeen brengt bij de vraag wie het laatste woord heeft (*analogie van hegemonie en volharding*). Het 'slachtofferperspectief' wordt ingenomen, want de hoorders worden zelf als slachtoffer gezien. Maar hier schuilt het gevaar van overtreding van deze voorwaarde, doordat niet elke hoorder zomaar zal inzien, dat de samenleving hem of haar tot slachtoffer maakt. Het aspect van de betere gerechtigheid is niet werkzaam. Door het niet te benoemen, is de kans aanwezig, dat geseculariseerde gelovigen de inbreng van de Openbaring van Johannes niet meemaken. Door de gemeente te verenigen rond negatieve tendensen in de samenleving, kan het zijn, dat een deel daar niet in kan komen en dus ook geen uitnodiging zal vernemen. Vertolkers kunnen dit ondervangen door verschillende houdingen ten opzichte van de samenleving te tekenen en op die manier verschillend denkende hoorders mee te nemen naar het visioen van oordeel en genade uit pure positiviteit.

Deze voorbeelden van een mogelijke bespreking van catechesevoorstellen en preekschetsen op basis van de voorwaarden, tonen welke werking de voorwaarden in een dergelijk gesprek kunnen hebben en wat een gesprek over verantwoording kan opleveren. Zo wordt in het laatste voorbeeld bovendien duidelijk, dat de vertolker de context eenduidig negatief weergeeft en de werkelijkheid van God tot een kritisch tegenover van deze contextconstructie maakt. Het is de vraag of op die manier een kritisch-aansluitende interactie tot stand komt, aangezien de hoorders over één kam worden geschoren. Daarbij komt, dat de situatie eenzijdig en eenduidig wordt ingevuld, hetgeen tot gevolg heeft, dat de ultieme werkelijkheid van Gods toekomst kritisch moet ingaan op een context, waaraan niet eerlijk is recht gedaan.

9.4 Vertolken verantwoord

Voor de vraag van deze studie wordt beantwoord, is nog één perspectief te noemen, dat voor een praktisch-theologische verantwoording van een

voorbereidingsproces van fundamenteel belang is. Het betreft de vraag in hoeverre vertolkers en praktische theologen ruimte laten aan de eigen kritische kracht van het spreken en handelen van God. Die vraag is ingegeven door een visie, die zo van God wil spreken, dat de vrijheid van God methodisch en principieel niet in regie is genomen en die er op vertrouwt, dat de Geest het rechte vertolken, horen en leren schept. Daartegenover lijkt te staan, dat de in deze studie gevolgde hermeneutisch theorie van Ricoeur een grote rol toekent aan de autonomie van degenen die verstaan. Toe-eigenen geschiedt door vertolkers, die hun eigen selectie maken en die daarvoor hun eigen referentiekader ter beschikking hebben en die in de taal van vandaag interpreteren. Houdt dat in, dat verstaan en vertolken een subjectivistische activiteit is, uitgeleverd aan de willekeur van vertolkers? Dat is in de theorie van Ricoeur niet het geval. Men kan hem niet van subjectivisme betichten. Want Ricoeur laat tot in de finesses zien, dat vertolkers gebonden zijn aan de verwijzingen van de tekst en dat het Zelf van de verstaander en het anders-zijn van de wereld van de tekst in een vruchtbare spanning met elkaar behoren te zijn. Maar hij wijst er op, dat teksten in beginsel vreemd zijn en vervreemdend werken en dat vertolkers zichzelf en hun gemeente in die tekst als het ware moeten invechten en henzelf in die wereld van de tekst moeten vertalen. Ondanks alle weerbarstigheid en botsing van horizonten kan de toe-eigening lukken op basis van de analogie in werelden. Dit gevecht om verstaan als kritisch-aansluitende interactie neemt bij alle integriteit, die vertolkers daarvoor aan de dag moeten leggen, niet weg, dat de autonomie van de vertolker in het verstaan van betekenis en getuigenis en ook nog eens een keer in het vertolken sterk is en zelfs, zo lijkt het, doorslaggevend. Men zou daartegen in kunnen brengen, dat teksten een ander blijven en dat de teksten daarvoor zelf zorgen. Maar deze uitspraak is ook onderhevig aan de hermeneutische cirkel. Het zijn opnieuw eerlijke en integere verstaanders, die zulke uitspraken doen en die door hun eigen ontwerpen beleven, dat de tekst een ander is.

Voor vertolkers binnen de christelijke gemeente staat hier veel op het spel. Want ze geloven niet, dat ze een gewoon huis binnen trekken als ze de wereld voor de tekst betreden en verstaan, maar een huis, dat iets weg heeft van een synagoge of een kerk. Ze hopen er God in te ontmoeten en ze geloven, dat de vrije en liefhebbende God niet door hun belangen in regie genomen mag worden. Nu is het vreemde geheim van de Schriften, dat een fundamentele beweging in de wereld van het Nieuwe Testament de autonomie wil doorbreken. De anamnese, waaraan vertolkers deelhebben door het gedenken van Gods bevrijding uit Egypte en van de opstanding van Jezus, heeft het in zich dit aan zichzelf genoeg hebben van vertolkers en gemeenteleden te doorbreken. Zo kan het ter harte nemen van Babylon als symbool voor geïnstitutionaliseerde eigenliefde een eigen doorbraak zijn van autonomie. Hensen, aan wie we deze visie ontlene, gaat nog een stap verder als hij stelt, dat het verhaal van het kruis van Jezus lezers juist onteigent van de bescherming van hun concepten. Lezen en ter harte nemen van de Schriften is niet alleen toe-eigenen, maar ook onteigend worden. 'Radicale veroordeling en breuk in de continuïteit van het leven van mensen' zijn volgens Hensen in het geding in de herinnering aan het struikelblok van het kruis van Jezus, 'wiens inzet zijn eigen dood is' (Hensen 1993, 129,119). Pas door de ontlediging en de dood van de zelfhandhaving heen wordt het leven gewonnen. Volgens Hensen moeten vertolkers de soms pijnlijke tegenspraak tussen autonomie en heteronomie niet voortijdig verzoenen, maar aan den lijve blijven ervaren. Dat effect beoogt de Openbaring van Johannes ook. Het profetische beeldverhaal van het Lam wil met indringende en hyperbolische beeldspraak,

onder meer via de bemiddeling van vertolkers, de weg van de gemeente kruisen. En voor gemeenteleden de spanning open houden tussen autonomie en heteronomie. Kritisch en heilzaam, pijnlijk en hoopgevend. Tot het eschaton daar is en God alles in allen en vrije mensen in een vrije wereld met God samenwonen. Dat het geslachte Lam regeert, is bij wijze van spreken de doodsteek voor alle babilonische zelfhandhaving.

Soms wekt de Openbaring van Johannes de indruk, zich zo druk te maken over 'regeren' en 'de doodsteek', dat ze vergeten lijkt te hebben, dat het een kwetsbaar geslacht Lam is, dat regeert. Alsof degene, die het laatste bijbelboek componeerde en de vele teksttradities als een autonome lezer verwerkte, het heteronome verhaal van het kruis, dat alle onderdrukkende, zichzelf handhavende machtsaspiraties en handelen (ook het aan God toegeschreven geweld) onteigent, toch niet helemaal kon inpassen.

Van vertolkers en praktische theologen wordt dus een fundamentele openheid gevraagd, een bereidheid hun autonomie, voor zover het zelfhandhaving is, open te laten breken in spanning met de heteronomie van de tekst. Die ruimte moet kunnen ontstaan, als vertolkers hun werk van verstaan en vertolken goed doen. Of als praktische theologen de verantwoording van de vertolking toetsen. En daarmee zijn we weer terug bij de blijvende en onoplosbare spanning tussen het op toekomst gericht handelen en spreken van God en de zelfstandige inspanningen van vertolkers en praktische theologen.

De vraag van deze studie luidt: onder welke voorwaarden kunnen predikanten en catecheten als vertolkers een betekenis en getuigenis van een bijbelgedeelte op bijbels-theologische, theologische en cultureel-maatschappelijke interpretatievelden verantwoord omzetten in een vertolking voor kerkgangers of catechisanten?

Het antwoord op deze vraag formuleren we aldus. Wie de in deze studie gevonden voorwaarden wil toepassen heeft als praktisch-theologisch uitgangspunt een besef, dat op geloof is gebaseerd, namelijk het besef, dat vertolkers het spreken en handelen van God niet in regie kunnen nemen. Dat uitgangspunt heeft twee consequenties. De ene is, dat vertolkingen nooit absoluut zijn, ze hebben een betrekkelijke geldigheid. Ze wedden op waarheid. De andere is, dat vertolkers bereid moeten zijn in hun vertolking te streven naar de dialoog met God. Hun vertolking mag open zijn voor het verrassende van Gods stem. Hun vertolking mag ook God als de Alfa en de Omega aanspreken, mag klagen over wat onbegrepen blijft of de Naam prijzen in een doxologie. We hebben vijf fundamentele voorwaarden genoemd, waaraan voldaan moet zijn, wil de omzetting op bijbels-theologische, theologische en cultureel-maatschappelijke interpretatievelden verantwoord kunnen worden in een gesprek over de verantwoording:

- er moet sprake zijn van een kritische aansluitende interactie;
- er moet duidelijk aangegeven worden welke vorm van anamnese is gekozen (herkenningsanamnese, historische anamnese of heuristische anamnese);
- de tekst moet als een open tekst zijn verstaan, waarbij het gebruik van een ontwerp van betekenis en getuigenis niet in tegenspraak mag zijn met de openheid van het bestaan.
- helder moet zijn waarin het eigen paradigma (bijvoorbeeld van het handelen van God) verschilt van de wereld van de tekst;
- de vertolking mag in de kritische interactie met de wereld van de tekst de mondigheid en vrijheid van de mens niet ontkennen.

Tot slot: vertolken roept associaties op met het gedicht van Jellema, voorin dit boek. Je hebt bij het zien van beelden in de Openbaring van Johannes de neiging de koude voorjaarsnacht en de brandnetelbossen uit te vergroten en de zingende nachtegaal niet meer te horen. En met uitleg en kritiek 'een beeld om niet, dat in zichzelf voldragen jou overstijgt' in de weg te lopen. Het blijft de kunst om het verbeelde geheimenis van Gods transcendente toekomst in de vertolking te bewaren.

